

4

Paulus en het
belofde land

7

'Weg met
zionistentuig'

10

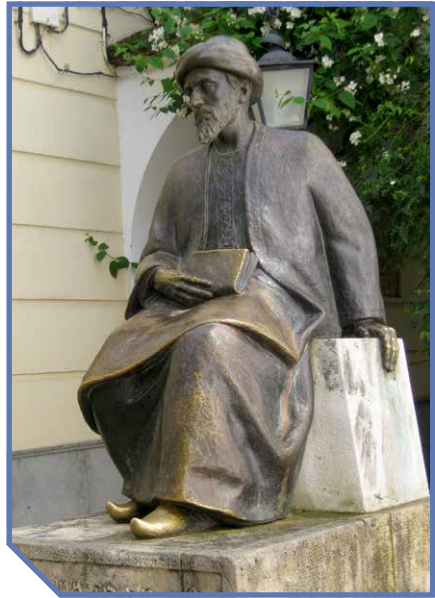
Beeldende kunst
in de Bijbeluitleg

jaargang 70
nummer 4
november 2025

Israëlmagazine

verbonden

Bij de foto op de voorpagina:

Mozes Maimonides, ook wel Rambam genoemd, werd in 1138 te Cordoba (Spanje) geboren. Hij wordt beschouwd als een van de belangrijkste rabbiën uit de Middeleeuwen. Hij is o.a. bekend geworden om zijn 13 geloofsartikelen, die als volgt luiden:
God bestaat; God is één; God is niet fysiek; God is eeuwig; God is enig; de woorden van de Joodse profeten zijn waar; Mozes is de voornaamste profeet; de Thora is de primaire tekst van het Jodendom; er zal nooit een nieuwe Thora komen; God is alwetend; God belooft degenen die de geboden naleven en straft hen die ze overtreden; de Messias zal komen; ooit zullen de doden herrijzen.

Verbonden is een uitgave van het deputaatschap Kerk en Israël van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland. Aan Verbonden ligt de visie ten grondslag dat kerk en Israël diep en voorgoed verbonden zijn. Het blad biedt bezinning op kerk, Israël en jodendom en de ontmoeting hiertussen. Het deputaatschap is een van de partners in het Centrum voor Israël Studies (CIS). Een door het CIS uitgezonden Israëlconsulent geeft in Jeruzalem gestalte aan deze ontmoeting en doet hiervan in Verbonden geregeld verslag.

inhoud

Mensenleven	3
Paulus en het beloofde land	4
Tijd van bezinning en verootmoediging	6
‘Weg met zionistenuig’	7
‘Waar moeten we God aanbidden?’	8
Beeldende kunst en Bijbeluitleg	10
Geheimen in de grond	11
Het ‘pragmatisme’ van Hamas	12

Een mens moet niet op een hoge
plek gaan staan om te bidden,
maar hij moet op een lage plek
gaan staan om te bidden.
Er is immers gezegd: ‘Vanuit de
diepte heb ik, Eeuwige, geroepen’

Babylonische Talmoed, Berachot 10b

colofon

Commissie van redactie: ds. A. Brons, drs. L. van Dalen, dr. C.M. van Driel, dr. A.J. den Heijer
Eindredacteur: C.M. van Driel, e-mail: cmvdriel@solcon.nl
Website: www.kerkenisrael.nl
Contact deputaten Kerk en Israël: e-mail: info@kerkenisrael.nl
Administratieadres: Landelijk kerkelijk bureau van de Chr. Geref. Kerken, Ghandistraat 2, 3902 KD Veenendaal, Postbus 334, 3900 AH Veenendaal, tel.: (0318) 582350 fax (0318) 582351, e-mail: adressenbeheer@cgk.nl
Penningmeester: ds. N. Vennik, e-mail: penningmeester@kerkenisrael.nl, tel.: (0416) 85 12 96, Bankrekeningnummer: NL19 INGB 0000 3652 71, t.n.v. Dep. Kerk & Israël Chr. Geref. Kerken te Veenendaal

Voor legaten en schenkingen kunt u contact opnemen met de penningmeester, hij geeft ook gaarne informatie over diverse aan te bevelen projecten.

reflectie

Mensenleven

Op maandag 13 oktober was het eindelijk zover: de nog levende gijzelaars werden door Hamas vrijgelaten en mochten terug naar hun familieleden en vrienden. Bij het zien van de beelden kreeg ik een brok in mijn keel: 738 dagen lang waren ze door terroristen vastgehouden.

Natuurlijk werd er feest gevierd in Israël, evenals door veel Gazanen, voor wie hopelijk nu ook betere tijden aanbreeken. Maar tegelijk is er rouw om de doden en pijn door de trauma's.
Aan Joodse kant zeggen velen: 7 oktober 2023 is de grootste ramp die ons na de Holocaust is overkomen. Deze datum zal altijd in het collectieve geheugen van Israël gegrift blijven als een pikzwarte dag.

Vrijlating

Het punt dat ik hier wil belichten gaat over het tweede dat mij op deze historische dag raakte. Dat was de verhouding tussen het aantal Joden en Palestijnen dat werd vrijgelaten als *'part of the deal'*.
Hamas droeg 20 levende gijzelaars over aan het Rode Kruis. In de deal is vastgelegd dat Hamas ook de lichamen van de omgekomen gijzelaars moet overhandigen. Dat betreft ongeveer 28 mensen.

Bussen

Diezelfde dag vertrokken tientallen bussen naar de Palestijnse gebieden, vol met vrijgelaten Palestijnen die kort of lang in een Israëlische gevangenis hadden gezeten. Het betrof ruim 1700 mensen die na 7 oktober 2023 werden gearresteerd en vastgezet, waaronder ook vrouwen en kinderen. Daarnaast kwamen 250 Palestijnen vrij die lange straffen moesten uitzitten, vaak levenslang. Dat zijn terroristen die aanslagen wilden plegen of hebben gepleegd in Israël. Een korte rekensom brengt het totale aantal vrijgelaten Palestijnse gevangenen op bijna 2000.

Lieuwejan van Dalen

Verhouding

Hoe kan het dat ongeveer 50 Joodse levende én dode gijzelaars worden verwelkomd in Israël tegenover de vrijlating van zo'n 2000 Palestijnse gevangenen – waar ook nog eens levensgevaarlijke terroristen tussen zitten die Israël in de toekomst opnieuw zouden kunnen terroriseren? Mensen worden geruild tegen mensen, maar hier praten we over een verhouding van 1:40. Vanwaar dat enorme verschil?

Verskil

In Israël is een mensenleven heel veel waard. Elk mens heeft een unieke 'hand en naam'. Het redden van iemands leven heeft de hoogste prioriteit en overschrijdt vrijwel alle andere Joodse wetten. Het menselijk leven en lichaam is zeer waardevol, ook als het gaat om een overledene. Hamas wéét dat, en maakt daar dankbaar gebruik van. In Israël wordt het leven gevierd. Bij Hamas en andere moslimterroristen wordt de dood verheerlijkt. Da's een verschil van dag en nacht! «

Deemoed

U bent Heer, ik ben knecht.
Wie anders zal zich ontfermen over de knecht, indien niet de Heer?

U schept, ik verga.
Wie zal zich ontfermen over de vergankelijke, indien niet de Schepper?

Joodse symbolen

U bent de Rechter, ik de veroordeelde.
Wie zal zich over de veroordeelde ontfermen, indien niet de Rechter?

U bent de Luisteraar, ik ben de roepende.
Wie zal zich over de roepende ontfermen, indien niet de Luisteraar?

(Anoniem, T. Carmi, Hebrew Verse 482)

Paulus en het beloofde land

Wanneer we de brieven van Paulus openslaan, dan lezen we nergens expliciet over de landbelofte die God deed aan het volk Israël in het boek Genesis. Vaak wordt dan ook geconcludeerd dat deze belofte is weggefallen. Maar is zo'n conclusie niet iets te snel getrokken? In deze bijdrage bied ik eerst een verklaring voor Paulus' stilte over dit thema, vervolgens wijs ik op impliciete verwijzingen naar de belofte in de Romeinenbrief.

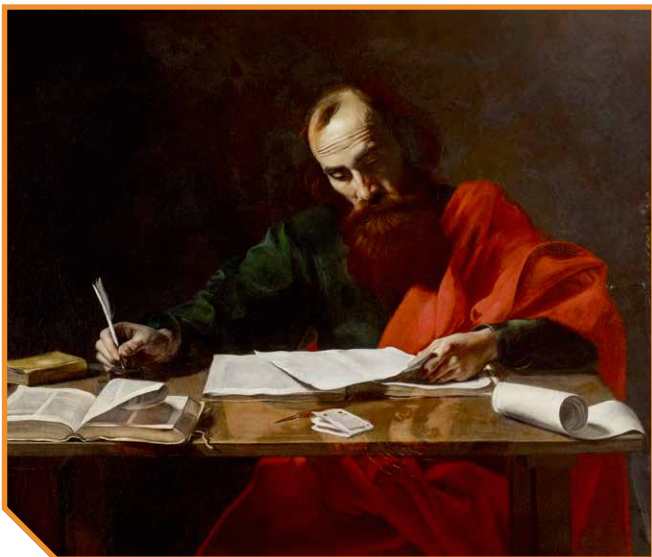
Bezinning over Paulus' zwijgen over de landbelofte, heeft verschillende antwoorden opgeleverd in de christelijke traditie. Deze antwoorden zijn sterk gekleurd door uiteenlopende vooronderstellingen over de grote verhaallijn van de Bijbel. Specifiek over de relatie van Israël en de kerk. Het is om te beginnen nuttig om deze vier basale denkrichtingen scherp in het vizier te krijgen.

Vier perspectieven

Een eerste manier van denken kan worden getypeerd als *vervangende vervulling*. Volgens deze lezing heeft het volk Israël afgedaan en is het opgevolgd door een ander volk, namelijk de christelijke kerk.

Een tweede interpretatie lijkt daarop, deze lezing kunnen we beschrijven als *aanvullende vervulling*. Het volk Israël is getransformeerd tot een nieuw volk, de christelijke kerk en de kerk maakt aanspraak op Israëls nalatenschap. Deze twee denkkaders hebben met elkaar gemeen dat de Joodse identiteit niet blijvend van belang is in de heilshistorie.

Een derde interpretatie benadrukt een *tijdelijke vervulling*. Het volk Israël is ten gunste van de christelijke kerk terzijde geschoven, maar in een toekomstige heilsfase zal Israël weer geloven, als godsvolk naast de christelijke kerk.

Schrijvende apostel Paulus (Valentin de Boulogne)

Ten slotte is er een vierde opvatting die daarop lijkt, deze kan worden getypeerd als *gedeeltelijke vervulling*. De christelijke kerk is de verzameling gelovigen, waarbinnen gelovig Israël zowel in de huidige heilsfase als ook in de toekomstige heilsfase na de wederkomst een afzonderlijk onderdeel is. Deze twee lezingen hebben met elkaar gemeen dat de Joodse identiteit blijvend van belang is in de heilshistorie.

In al dit christelijke denken over Israël lijkt er dus sprake te zijn van een vorm van vervulling in de christelijke kerk. Maar een onderscheid is van belang. In de eerste twee lezingen staat discontinuïteit centraal: het volk Israël is in beide gevallen uiteindelijk *vervangen* als godsvolk. Terwijl in de laatste twee lezingen juist continuïteit beschreven wordt: een nieuwe *plaats* van het volk Israël in de heilshistorie verandert de bevoorrechte status die het volk heeft niet. Daarbij blijft de noodzaak van geloof in Jezus de Messias onverminderd overeind.

Fluisterteksten

Paulus schrijft niet expliciet over de landbelofte. Een aannemelijke verklaring daarvoor is dat de toenmalig heersende vooronderstelling de kwestie simpelweg tot een vanzelfsprekendheid maakte voor hem. Van drie Schriftplaatsen in de Romeinenbrief wordt wel gedacht dat Paulus' vooronderstelling aan de oppervlakte komt, we vinden er impliciete verwijzingen naar de landbelofte.

Romeinen 4:13

Paulus schrijft hier over Abraham en 'de belofte dat hij erfgenaam van een wereld zou zijn'. Er zijn twee vaak genoemde interpretaties van deze tekst. Enerzijds wordt wel gedacht aan een vergeestelijking. Christus heeft het oude verbond en haar beloften vervuld, het geestelijke koninkrijk van God is dan ook een vervulling van het aardse land. Anderzijds is het mogelijk om te denken aan een geografische uitbreiding. Omdat met de komst van Christus Gods volk is uitgebreid, moest ook het gebied worden uitgebreid tot de nieuwe aarde in de toekomst.

Deze interpretaties lijken strijdig met een doorgaande landbelofte, maar dat is niet noodzakelijk het geval.

Uitzicht op de Jizreëlvallei vanuit de richting van Tabor (Pikiwiki)

Een eerste geestelijke vervulling in het heden, sluit een tweede aardse vervulling in de toekomst niet uit. Bovendien, een uitbreiding in de toekomst, sluit een herkenbaar en bevoorrecht Israël op die nieuwe aarde ook niet uit.

Een alternatieve lezing is mogelijk: Paulus heeft hier de oorspronkelijke belofte van land, zaad en zegen samengenomen en bevestigd met de term *kosmos* (wereld). In de Romeinenbrief gebruikt hij dit woord immers om een gedeelte van het bewoonde aardrijk te beschrijven (1:8) en mogelijk een Joodse wereld (3:19). Volgens deze lezing zal nageslacht van Abraham een stuk aardrijk erven, waardoor het tot zegen zal zijn van de volkerenwereld (11:12).

Romeinen 9:3-5

In deze passage geeft Paulus een opsomming van zes voorrechten van Israël, namelijk: het zoonschap, de heerlijkheid, het verbond, de wetgeving, de dienst en de beloften. Er is hier waarschijnlijk sprake van een *inclusio*, de opsomming wordt met deze stijlform in het licht geplaatst van de zin die eraan voorafgaat en erop volgt. De opsomming blijkt door deze leesbril toepasbaar te zijn op de aartsvaders. Daarmee is de landbelofte aanwezig in deze tekst, misschien wel het meest duidelijk in 'de beloften'.

Een van twee basale interpretatielijnen wordt gewoonlijk gevolgd bij de uitleg van deze tekst. Enerzijds is het mogelijk dat Paulus hier niet spreekt over de huidige heilsfase. Het gaat hier dan over het verleden van en eventueel de toekomst van Israël. Het probleem met deze lezing is alleen dat Paulus spreekt in de tegenwoordige tijd. Anderzijds kan het zo zijn dat Paulus hier wel spreekt over de huidige heilsfase, maar niet over het volledige nageslacht van Israël. Paulus beschrijft hier dan alleen christelijke Israëlieten, of de christelijke kerk als een geestelijk Israël. Deze tweede lezing lijkt echter ook niet waarschijnlijk: de droefheid die Paulus

hier toont wijst erop dat hij schrijft over niet-christenen. Bovendien, er is weinig aanleiding om te veronderstellen dat Paulus heidenen als geestelijke Israëlieten bestempelde.

Een derde lezing heeft deze problemen niet: de zes eigenschappen die Paulus noemt vallen in de huidige heilsfase ten deel aan alle Israëlieten naar het vlees. Wanneer niet het hele Israël gelooft in Jezus de Messias, dan betekent dat niet dat de erfenis komt te vervallen.

Romeinen 11:25-27

In dit tekstgedeelte citeert Paulus profetieën uit Jesaja 59:20-21 en 27:9 om de behoudenis van heel Israël te beschrijven. Van belang voor de landbelofte is dat Paulus met de woorden 'zoals geschreven is' uitdrukt dat zijn opvattingen overeenstemmen met het perspectief van Jesaja. Wanneer de genoemde tekstgedeelten in hun context gelezen worden, blijkt er sprake van een verlossing en een verbondsvernieuwing. Daarmee wordt de landbelofte in de woorden van de profeet verondersteld in het verlossend handelen van God in het land. Bovendien is het land een onlosmakelijk onderdeel van het verbond dat God vernieuwt met zijn volk Israël. Paulus lijkt de landbelofte met zijn citaat dus te onderstrepen. Hij maakt duidelijk dat het behoud van Israël plaatsvindt wanneer de volheid van de heidenen is ingegaan.

Globaal worden er drie verklaringen geboden voor deze term: in het verleden met de komst van Christus, in het heden gedurende de periode van de huidige heilsfase of in de toekomst rond de wederkomst.

Voor de kwestie van de landbelofte is de crux echter niet het vervullingsmoment van Israëls verlossing. Het hart van de kwestie is of de verbondsvernieuwing die daarop volgde, volgt of zal volgen de oorspronkelijke landbelofte onherkenbaar maakt. En voor die conclusie lijkt in het licht van het bovenstaande geen aanwijzing te vinden in de Romeinenbrief. «

Tijd van bezinning en verootmoediging

Op dinsdagavond 22 september begon Rosh HaShanah, het Joodse nieuwjaar. Volgens de joodse jaartelling leven we nu in het jaar 5786 vanaf de schepping. Het is het begin van de 'Jamiem Nora'iem', de tien 'ontzagwekkende dagen' tot Jom Kipoer. In deze bijdrage een impressie van de viering van deze bijzondere dag.

Toen ik samen met mijn collega ds. Messemaker in 2016 voor het eerst in Israël was met een groep leerlingen van de Guido de Brès, waren we daar tijdens Jom Kipoer. Op een avond vlak voor Jom Kipoer zagen we urenlang Joden richting de Klaagmuur gaan, in het Hebreeuws bekend als de Kotel. Wat we toen niet wisten, was dat dit voor de 'Selichot' was. 'Selichot' zijn liederen en gebeden die uitgesproken worden om boete te doen en berouw te tonen. In de Sefardische traditie (die zijn oorsprong heeft in Spanje en Portugal) worden deze 'selichot' uitgesproken in de maand voorafgaand aan Rosh HaShanah en Jom Kipoer. Dit gebeurt rond middernacht en er kunnen zich dan meer dan 100.000 mensen verzamelen op het plein voor de Kotel. Het is bijzonder indrukwekkend om daarbij aanwezig te zijn!

Gereserveerde plekken

Deze 'voorbereidingen' leiden uiteindelijk tot het begin van de tien ontzagwekkende dagen, waarvan Rosh HaShanah de eerste is. Ter voorbereiding op Rosh Hashanah had ik mijn buurman om advies gevraagd naar welke synagoge ik moest gaan. Hij vertelde me dat het voor een niet-Jood wat lastig is. Normaal gesproken is er altijd plek in een synagoge, maar met Rosh HaShanah en Jom Kipoer is dat wat anders. Voor deze dagen kunnen mensen namelijk een stoel in de synagoge huren, dus de plekken staan op naam. Het doet denken aan het 'plaatsengeld' dat je – vooral – vroeger in de kerk moest betalen om een zitplaats te huren.

Een rond brood (het jaar is namelijk rond) en een granaatappel.

Omdat er op de sabbat niet gecollecteerd mag worden, is deze verhuur van zittenplaatsen een middel om de synagoge te onderhouden. Dankzij deze informatie keek ik dan ook niet vreemd op toen een vader met twee kinderen graag op 'mijn' plek wilde zitten.

Lezingen op Rosh HaShanah

Als buitenstaander ga je dan zo onopvallend mogelijk achterin staan. Maar de 'koster' had daar andere gedachten bij, want hij wilde het pad vrijhouden. Het zorgde ervoor dat ik vlakbij de 'bima' stond. De 'bima' is de verhoogde plek in de synagoge waar degene staat die de gebeden leidt, en waar ook de Tora gelezen wordt. Op de eerste dag van Rosh HaShanah wordt Genesis 21 gelezen, waarin verteld wordt hoe Abraham Hagar en zijn zoon Ismaël wegstuurt. Als de 'haftara', de lezing uit de profeten, hoort daar 1 Samuël 1:1 tot 2:12 bij. Op de tweede dag van Rosh HaShanah is de tora-lezing uit Genesis 22, waarin beschreven wordt hoe Abraham zijn zoon moet offeren. Lezingen die gaan over (on) vruchtbaarheid, het begin van nieuw leven, maar ook het einde van het leven. In Genesis 21 en 22 is het God die bepaalt dat de tijd om te sterven voor Ismaël en voor Izak nog niet gekomen is. Juist aan het begin van een nieuw jaar is het goed om te beseffen dat onze tijden in Gods hand zijn!

Het blazen van de sjofar

Met Rosh HaShanah is de 'bima' ook de plek waar de

Een appel gedoopt in honing om elkaar een 'goed en zoet nieuwjaar' te wensen.

De Sjofar.

sjofar geblazen wordt. De sjofar wordt in vastgestelde ritmes geblazen: de teki'a (één lange stoot op de sjofar), sjewariem (drie korte stoten) en de teroe'a (negen korte stoten). Deze verschillende ritmes worden gecombineerd in verschillende patronen die verwijzen naar de verzen over Gods koningschap, naar verzen over het herinneren en naar verzen over de sjofar. Dit brengt ons bij de Bijbelse achtergrond van deze heilige feestdag. Als eerste herinnert het blazen van de sjofar aan Gods koningschap. In Psalm 98:6 (HSV) staat: 'met trompetten en bazuïngeschal, juich voor het aangezicht van de Koning, de HEERE.' Het bazuïngeschal waar dit vers over spreekt is in het Hebreeuws letterlijk 'het geluid van de sjofar'. Het herinnert aan het blazen van de sjofar als er een nieuwe koning gekroond werd (2 Sam. 15:10; 1 Kon. 1:34, 39; 2 Kon. 9:13). Het blazen van de sjofar herinnert ook aan het offeren van Izak. Nadat God Abraham tegenhoudt om zijn zoon te offeren, vindt hij een ram die met zijn hoorns vastzit in het struikgewas (Gen. 22:13). Veel sjofars zijn dan ook gemaakt van een ramshoorn. En als derde herinnert het blazen van de sjofar ook aan de oorsprong van dit feest. In Leviticus 23:23-25 en Numeri 29:1-6, lezen we hoe God deze bijzondere dag instelt voor het volk van Israël.

De laatste sjofar

De laatste keer blazen op de sjofar heet de 't'kia g'dolah'. De blazer blaast zo lang hij kan. Het indringende geluid van de sjofar snijdt dwars door je ziel. Dacht Paulus hieraan toen hij schreef over de 'laatste bazuin' in 1 Kor. 15:52? Deze laatste stoot van de sjofar zal het beslissende moment inluiden dat God de levenden en de doden zal oordelen, een belangrijk thema tijdens Rosh HaShanah. En ook al vieren we geen Rosh HaShanah (en hoeven we dit ook niet te doen), reflecteren op het achterliggende jaar en nadenken over onze (eeuwige) toekomst, zijn ook belangrijke dingen om te doen voor een christen. «

'Weg met zionistentuig'

Onlangs was ik op de Vrije Universiteit in Amsterdam. Ik bezocht een bijeenkomst waar het boek *Over antisemitisme – de geschiedenis van een woord* centraal zou staan. De schrijver van dit boek, de bekende historicus Mark Mazower, zoekt hierin naar nuance, context en een eerlijke definitie van antisemitisme. Hij was een paar dagen in Nederland en ik zag er naar uit om naar zijn verhaal te luisteren en hopelijk op een beschaafde manier met hem en de andere aanwezigen in gesprek te gaan over dit gevoelige thema.

Want dat is toch precies wat je mag verwachten van een universiteit: dat in een veilige omgeving verschillende perspectieven worden uitgewisseld en dat debat en ontmoeting hand in hand gaan. En begrijp me goed, daarin werd ik niet teleurgesteld. Het was een goede en waardevolle bijeenkomst!

Maar ik was geschokt toen ik bij aankomst op de campus een spandoek zag hangen met in grote letters de tekst: *Get rid of zionist scum* ('Weg met zionistentuig'). Ik bleef even stilstaan. Wat wordt in dit geval bedoeld met 'zionisten'? Iedereen die gelooft in het recht van bestaan en voortbestaan van de staat Israël? En wat zou de maker van het spandoek hebben bedoeld met *Get rid of...*?

Bij de borrel na afloop vroeg ik aan een aantal Joodse studenten wat het met hen deed. Ze vertelden hoe pijnlijk het is om op weg naar de collegezaal geconfronteerd te worden met een boodschap die hen als uitschot wegzet. Ze vertelden over verbale agressie, de afwegingen die ze maken om hun Joodse identiteit wel of niet zichtbaar te laten zijn, het gevoel van uitsluiting en eenzaamheid. Het raakte me diep.

Wat als er een spandoek had gehangen met de tekst: *Get rid of LHBTIQ+ scum* of *Get rid of black scum*? Vermoedelijk was het direct weggehaald. Er zou een verklaring komen van het universiteitsbestuur en er zou een breed gesprek worden opgetuigd over inclusie en veiligheid. Volkomen terecht! Maar blijkbaar is de ene minderheid de andere niet... «

De berg Gerizim (1915, Flickr Commons)

‘Waar moeten we God aanbidden?’

Het verhaal van Jezus en de Samaritaanse vrouw is gefundeerd in twee concrete geografische locaties in Samaria, de bron en de berg. Twee locaties die een grote betekenis hebben voor het geloof van de Samaritanen.

In de buurt van het huidige Nabloes, gelegen op de plek van het bijbelse Sichem, ligt een bron die nog altijd de Jakobsbron wordt genoemd. In 1935 is gemeten dat de bron 41 meter diep is (vgl. Joh. 4:11). De bron wordt gevoed door regenwater en biedt zodoende ‘levend water’ vanaf de herfst tot eind mei. Hij ligt in de buurt van het stuk land dat Jakob kocht van de zonen van Sichem (Gen. 33:18). Die bron zagen de Samaritanen als een persoonlijk geschenk van vader Jakob (Joh. 4:12). Het levende water dat ze grote delen van het jaar konden putten ervoeren ze als Gods blijvende zegen voor hen. Op die plek spreekt Jezus tegen deze vrouw over een gave van God (Joh. 4:10) die daarbovenuit gaat: levend water, waardoor je nooit meer dorst krijgt, maar dat een bron van binnen wordt (Joh. 4:14). Dat wat de bron van Jakob door de eeuwen heen voor de Samaritanen was: een bron om dorst te lessen en tegelijk een teken van Gods trouw, dat wordt door Jezus vervuld. Hij is degene die de dorst naar God (Psalm 42:2) voor eens en voor altijd komt stillen. Zo laat Jezus Zich aan deze vrouw kennen als Gods Messias, ook voor de Samaritanen.

Op welke berg?

De Samaritanen erkenden alleen de vijf boeken van Mozes als woord van God. In de versie die zij kenden stond in Deuteronomium 27:4 niet de berg Ebal als de berg waarop een altaar gebouwd moest worden, maar de berg Gerizim. Net als de Joden geloofden ze ook dat er maar één plek was om te offeren (Deut. 12:5-6). En omdat ze de rest van het Oude Testament niet erkenden was het vrij logisch dat ze de berg Gerizim herkenden als die ene plek. Dit was het grootste geschil tussen Joden en Samaritanen.

Vaak wordt de vraag van de vrouw gezien als een afleidingsmanoeuvre: in het gesprek over haar mannen komt Jezus te dichtbij en ze switcht van onderwerp. Maar je kunt het ook anders lezen: het gesprek met Jezus over haar mannen brengt haar tot de erkenning dat Jezus een profeet is (Joh. 4:19). En dat is een hele grote stap. Want haar hele terughoudendheid in het gesprek tot nog toe komt erdoor dat Joden en Samaritanen ‘geen gemeenschap’ hebben (Joh. 4:9). Ze geeft zich bijna aan Hem over. Maar dan moet die ene levensgrote vraag nog wel

samen luisteren

Onze voorouders vereerden God op deze berg, en bij U zegt men dat in Jeruzalem de plek is waar God vereerd moet worden (Johannes 4:20, NBV)

Wim de Bruin
(chr. geref. predikant en
deputaat Kerk en Israël)

uit de weg geholpen worden: Gerizim of Jeruzalem. Dit is wat hen in de kern verdeelde. En pas als ze het hierover eens zijn kan ze zich echt gewonnen geven.

Vanaf nu gaat het anders

Jezus wuift haar vraag dan ook niet weg, maar gaat serieus op haar vraag in. Maar zonder al te duidelijk de knoop door te hakken ten gunste van Jeruzalem of Gerizim. Dat is ook niet meer nodig. Want er komt een andere tijd aan, een tijd waarin de Samaritanen de Vader niet meer op de Gerizim aanbidden, maar ook niet in Jeruzalem (Joh. 4:21).

Dat betekent niet dat het onderscheid dat er tot nog toe was onbetekenend was. In vers 22 noemt Jezus de aanbidding van de Samaritanen een ‘niet weten’, terwijl de Joden ‘het weten’. Gods redding komt ook van de Joden. Jezus zit bij deze vrouw als de Joodse Messias. Dat is dan ook de betekenis van ‘de tijd is nu’ (4:23). Met de komst van Jezus, de Joodse Messias, veranderen de dingen op een beslissende manier.

Die manier wordt door Jezus uitgedrukt met een paar woorden: Vader, Geest en waarheid. Hij heeft het hier steeds over ‘de Vader’. Jezus leert aan de mensen God als Vader kennen. Hij maakt de directe weg naar de Vader open. Een weg die niet meer gaat via één locatie, Jeruzalem, maar die overal open ligt waar mensen ‘in Geest en waarheid’ de Vader aanbidden (Joh. 4:23). Het gesprek eindigt ermee dat de vrouw Jezus als Messias erkent. Als God Vader wordt en in Geest en waarheid aanbeden wordt, is dat het werk van de Messias

De Jakobsbron tussen 1898-1914 (Wikimedia, Library of Congress Collection)

(Joh. 4:25). En Jezus zegt: ‘ik ben het’ (Joh. 4:26). Dit korte gesprek over de juiste plek van de aanbidding verandert haar beeld van ‘een profeet’ in ‘de Messias’, die haar in contact brengt met de Vader, door zijn Geest.

Verschuivingen

We zien in het gesprek van Jezus met de vrouw een beweging van het lokale naar het universele dat tegelijk in het innerlijk te vinden is. Het gesprek is letterlijk gegrond in de geografie van Israël en Samaria, met de Jakobsbron, de berg Gerizim en Jeruzalem. In het gesprek geeft Jezus aan die beide elementen, de bron en de berg, een nieuwe betekenis, die alles te maken heeft met zijn persoon. Vanaf nu gaat het anders zijn. Het levend water

Beslissend: Vader, Geest en waarheid

wordt een bron van binnen en de berg wordt vervangen door elke plek waar de Geest, en daarmee God zelf is. Waar Gods Geest is, daar is de tempel, en niet omgekeerd.

Als we het hoofdstuk verder lezen dan zien we Jezus op dezelfde voet verder gaan. Zijn leerlingen komen er aan met voedsel en Jezus zegt: ‘Mijn voedsel is: de wil doen van Hem die mij gezonden heeft’ (Joh. 4:34). En verderop: ‘jullie zeggen, de oogst komt over vier maanden, maar ik zeg jullie: de velden zijn al rijp voor de oogst’ (4:35). Daarmee spreekt Jezus over de Samaritanen die tot geloof zijn gekomen. Rondom Hem wordt alles wat er gebeurt een beeld van de nieuwe werkelijkheid die met Hem aangebroken is: het water, de tempel, het voedsel en de oogst.

Tot slot zien we in dit hoofdstuk de verschuiving van ‘de redding komt van de Joden’ (Joh. 4:22), naar ‘we weten dat Hij werkelijk de redder van de wereld is’ (Joh. 4:42). De redding komt van de Joden en omvat de hele wereld. «

Gespreksvragen:

1. Herken je de dorst naar God? En helpt het jou om God als bron te zien?
2. Ervaar je in je persoonlijk gebed dat het niet uitmaakt waar je bent om te bidden of heb je zelf een heilige plaats waar je dichter bij God bent?
3. Wat zou de uitdrukking ‘in Geest en waarheid’ betekenen? Betrek hierbij Joh. 15:25.

Beeldende kunst en Bijbeluitleg

Deze zomer vond op de TUA een bijzondere gebeurtenis plaats. Voor het eerst promoveerde een Joodse wetenschapper aan onze christelijk-gereformeerde universiteit. Dr. Revital Somekh Goldreich, docent Kunst en Literatuur aan een Hogeschool in Amerika, deed onderzoek naar de manier waarop beeldende kunst een rol kan spelen in *midrasj*, de Joodse Bijbeluitleg.

Goldreich constateert dat er in hedendaagse Joodse gemeenschappen minder aandacht is voor deze traditionele vorm van Bijbeluitleg. Daarom is ze in haar synagoge een project gestart, dat het onderwerp geworden is van haar proefschrift. Een aantal gemeenteleden heeft zich onder haar leiding verdiept in teksten uit Genesis. Dat deden ze door hier niet alleen op te studeren, maar hun opgedane impressies ook gestalte te geven in kunstwerken. Ze beschrijft hoe deze kunstwerken kunnen communiceren zonder woorden. Dit werd onderwerp van reflectie en gesprek, en vervolgens teruggelegd naast de brontekst, die zo opnieuw tot leven kwam. Maar dat niet alleen, dit proces versterkte ook de geloofsgemeenschap. Juist door de directe toegang van beeldende kunst tot het hart, werden harten geopend; voor elkaar en voor de bron die men bestudeerde. Ten slotte werd de synagoge verrijkt met een enorm gezamenlijk gecreëerd glas-in-lood raam. Voor de lezers van *Verbonden* stelde

ik dr. Goldreich een paar vragen over haar proefschrift *Visual Embodiment of Midrash as a Form of Practical Theology*, die ze graag beantwoordde.

Hoe kijkt u terug op de verdediging van uw proefschrift in Apeldoorn op 2 juli?

'Zelfs nu, maanden later, ben ik diep dankbaar voor de bijzondere gastvrijheid van de TUA, de uitmuntende academische begeleiders en het behulpzame uitvoerende personeel. Het huidige leiderschap van de TUA heeft op de campus een cultuur gecreëerd die zowel academische als organisatorische excellentie bevordert, en geestelijke diepgang en interreligieuze shalom stimuleert.

Deze cultuur is voelbaar en krijgt gestalte in het werk van professoren, medewerkers en studenten. Naast de hartelijke en zorgzame sfeer rondom de ceremonie, was ik diep onder de indruk van de vragen die mijn gewaardeerde opposanten tijdens de verdediging stelden: ze gingen over wezenlijke onderwerpen en waren op een positieve manier uitdagend.'

Wat is het belangrijkste resultaat van uw onderzoek?

'Het belangrijkste is de ontdekking dat vormen van Bijbel-uitleg die gebruik maken van beeldende kunst – zogenaamde 'belichaamde' midrasj-methoden – veel effectiever zijn in het creëren van een blijvende verbondenheid, en zo de gemeenschap veel krachtiger ondersteunen, dan traditionele methoden, waarbij men alleen woorden gebruikt en de midrasj vooral verstandelijk bestudeert. Voorwaarde is wel dat dit gebeurt binnen een gemeenschap waarin men elkaar als leden gelijkwaardig behandelt en ruimte geeft zich persoonlijk uit te drukken. Doordat de deelnemers aan ons project in staat werden gesteld hun ervaringen te delen door deze te *belichamen*, maakten ze de oude teksten opnieuw relevant, voor elkaar en voor zichzelf. Zo raakten ze meer betrokken bij hun Joodse identiteit en kregen ze een nieuwe impuls deze – persoonlijk en als gemeenschap – in de praktijk te brengen.'

Denkt u dat ook christelijke kerken kunnen profiteren van deze inzichten?

'Op basis van mijn experimenten met deze 'belichaamde tekststudie' geloof ik dat deze methode binnen elke geloofstraditie mogelijkheden biedt voor gemeentebouw, gemeenschapsvorming en geestelijke groei. Het is dan wel van belang dat er in de gemeenschap ruimte is om meningsverschillen en gevoelens te bespreken.' «

Deelnemers aan het project 'Belichaamde midrasj' en een afbeelding van het uiteindelijke kunstwerk in glas-in-lood.

Geheimen in de grond

De meeste lessen van mijn middelbare school ben ik vergeten, maar deze ene niet. Met laarzen aan gingen we de Alblasserwaard in, in de polder bij buurtschap Den Donk. Voorop liep meneer Klootwijk, onze leraar Aardrijkskunde. Enthousiast vertelde hij over laagveen, sloten en molens. In één van de polders draaiden we een soort metalen huls de grond in.

Toen we hem weer bovenhaalden, zagen we de verschillende aardlagen van ons poldergebied: laagveen, rivierklei en zand. Fascinerend! Ineens zagen we wat in de grond verborgen zat. Ik besepte: Het landschap heeft zich hier eeuwenlang gevormd en ik wandel erover – maar eigenlijk kom ik maar net kijken... Ik voelde me klein. En tegelijk onderdeel van iets veel groters.

Groter dan jezelf

Dat gevoel lijkt zeldzamer te worden. Onze cultuur wil liever niet weten dat de mens maar klein is. We hebben eerder de neiging mensen op te pompen, op een podium te hijsen en in de spotlights te zetten. Niet dat die mensen daar zelf gelukkig van worden. Veel sterren, zoals Justin Bieber, worstelen met mentale klachten en verslaving. Ook in de kerk sijpelt die spotlightcultuur door. Voor jongeren is de boodschap nogal eens. 'Je bent bijzonder! God gaat iets groots doen door jou!' Maar is dat een boodschap die jongeren verder helpt? Natuurlijk is het belangrijk dat jongeren zich gezien voelen. Maar er is meer. Levi van Dam, bijzonder hoogleraar Veerkrachtig Opgroeien, benadrukte verleden jaar in het *Nederlands Dagblad* dat het voor jongeren bevorderlijk

is als ze een betere verhouding krijgen met 'datgene wat ons ontstijgt', dat ze beseffen dat ze onderdeel zijn van een groter geheel. 'Het gaat om ontzag hebben voor een fantastische sterrenhemel, voor de natuur, voor echt contact met mensen of tijdens een kerkdienst. Zulke ervaringen maken nederig. Ze laten je beseffen dat het leven groter is dan jezelf, en dat het draait om meer dan je eigen kring.'

Sporen

Voor de kerk ligt hier een taak. Om nieuwe generaties te laten zien welke geheimen er verborgen liggen in eeuwenoude grond. Om te graven en je te verwonderen. Want in die lagen kun je sporen van Gods daden ontdekken. Over Zijn weg met Israël. Hoe Hij Israël bevrijdde uit Egypte. Hoe uit dat volk de Messias geboren werd, tot redding van Israël en de volken. Dit is de grond waarop wij staan. Die ons draagt. Ontzagwekkend! 'Heere, U bent ons een toevlucht geweest, van generatie op generatie' (Psalm 90:1). «

BasiC: een community die je uitdaagt tot een leven dat dieper gaat, 'back to BasiC' (www.basi-c.nl).

Het 'pragmatisme' van Hamas

Hamas is voor Israël een taaie tegenstander. Volgens analisten is de beweging onuitroeibaar omdat ze gebaseerd is op een ideologie, waarvoor onder Palestijnen een voedingsbodem is zolang de staat Israël hun leef- en bewegingsruimte met militaire macht inperkt. Onenigheid is er over de precieze aard van deze ideologie: is ze ten diepste religieus gemotiveerd of nationalistisch, of een mengsel van beide? Is ze bereid tot een duurzaam compromis over het bestaan van de staat Israël?

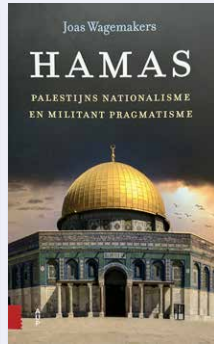
Over Hamas is veel geschreven. Onlangs werd Wim Kortenoevens *Hamas. Portret en achtergronden* weer herdrukt. Nieuw is Joas Wagemakers' *Hamas. Palestijns nationalisme en militant pragmatisme*. De studies komen overeen in leesbaarheid, maar staan voor verschillende perspectieven op Hamas.

Kortenoeven publiceerde zijn boek al in 2006. De jongste druk blijkt nog altijd identiek aan de eerste uitgave. Dit is een fundamenteel tekort aan het boek. Al is het kwalitatief goed, het is verouderd. Maar gaat dat zo ver dat Kortenoevens perspectief op Hamas als jihadistisch gemotiveerde beweging, gericht op de vernietiging van de staat Israël, niet meer klopt?

Beginselfdocument 2017

De rode draad in Wagemakers boek is dat Hamas een pragmatische, nationalistische verzetsbeweging is geworden. Daarvoor baseert hij zich onder meer op het document uit 2017 waarin Hamas haar principes en beleid uiteenzet. Er zijn inderdaad verschillen met het Handvest uit 1988: de toonzetting is soberder, het document is niet doorspekt met Koran-soera's, samenzweringstheorieën ontbreken en de strijd tegen 'het zionistische project' is expliciet geen conflict met de Joden vanwege hun religie.

Toch zijn de overeenkomsten groot: Hamas wil heel Palestina, van de Jordaan tot de Middellandse Zee, met Jeruzalem als hoofdstad. Gewapende actie is 'strategische keuze', gebaseerd op goddelijke wetten en internationale conventies. Zij noemt haar

verzet zelf 'jihad'. De bestemming van 'zionisten' nadat Hamas haar doel heeft bereikt, wordt niet benoemd, wel dat alle 'vluchtelingen' en 'verdrevenen' moeten kunnen terugkeren. Wagemakers onderbouwt onvoldoende dat de vijand voor Hamas alleen nog maar zionistisch zou zijn, 'niet meer joods of Joods'.

Duiding

Wagemakers focust erop dat het document uit 2017 een onafhankelijke Palestijnse staat op de grenzen van 1967 beschouwt als 'nationale consensusformule'. De grote vraag is wat dit betekent: Wagemakers eindigt zijn boek met de stelling dat er met Hamas te praten valt. Volgens hem is er weliswaar geen sprake van erkenning van Israël, maar wel van acceptatie. Juist daarom blijft er alle ruimte voor de duiding van de consensusformule als een tactische tussenstap: een Palestijnse staat binnen de grenzen van 1967 is dan het uitgangspunt om op een goed moment de strijd tegen zionisten voort te zetten. Ook dat geluid blijft uit Hamas-mond klinken. De analyse van Wagemakers is gebaseerd op gedegen bronnenonderzoek

en is een belangrijk tegenwicht tegen emotionele retoriek over Hamas. Wagemakers oordeelt dat Hamas 'eigenlijk' altijd al veel nationalistischer en pragmatischer was dan haar Handvest deed vermoeden en 'schijnbaar' is gedreven door ideologische haat. Maar zou het minder uitgesproken islamitische karakter van het document uit 2017 niet zelf een pragmatische keus kunnen zijn om meer steun te verwerven?

Binnen-Palestijns perspectief

Waar haalt Hamas de diepste inspiratie vandaan om vele duizenden volksgenoten meedogenloos te slachtofferen en generaties psychische problemen te bezorgen? Er lijkt reden om het beginselfdocument uit 2017 serieuzer te nemen als het 'nationaal, Palestijns, islamitisch verzet' in een adem noemt. Het is de religie die aanzet tot 'inzet' en 'opoffering' en de doelen bepaalt (lid 1 en 9). Het nationalistische element in Hamas laat zich niet losmaken van het islamitische. De Palestijnse Autoriteit is er nooit in geslaagd wezenlijk een overeenkomst met Hamas te bereiken en hekelt steeds sterker haar doelen en middelen. Is dat binnen-Palestijns perspectief niet trefzekerder dan de analyses van wetenschappers als Wagemakers?

N.a.v. Wim Kortenoeven, *Hamas. Portret en achtergronden*, uitg. Aspekt, Soesterberg 2023 [?], 265 blz. en Joas Wagemakers, *Hamas. Palestijns Nationalisme en Militant Pragmatisme*, Amsterdam University Press, Amsterdam 2024, 291 blz., € 24,99.